

специфікою “культурного контексту”. У текстовій комунікації серед типів адресатів ми виділяємо масового читача або середнього читача, на якого зорієнтований автор під час створення детективного гумористичного роману. Сприйняття детективного гумористичного тексту залежить від рівня його інтелектуального, емоційного та морального розвитку. Читач сприймає інформацію на фоні свого власного досвіду, залежно від змісту своєї пам’яті й тезаурусу. При цьому слід урахувувати знання мови як комунікативного коду, знання інших кодів (соціально-етичного та естетичного), певну ерудицію та світогляд. Сприйняття детективного гумористичного тексту як цілісної і завершеної структури передбачає розуміння епохи, що презентується, біографії письменника, його світогляду, особливостей жанру тощо.

У детективному гумористичному тексті комунікація проходить на двох рівнях – між автором і читачем та між персонажами твору. Детективний гумористичний текст як засіб спілкування характеризується комунікативною метою – розважити і заінтригувати адресата. Комунікативна мета визначає багато з рис детективного гумористичного тексту, відіграє головну роль у формуванні структурно-композиційних особливостей тексту та інших його рис.

Використана література:

1. Азнаурова Е.С. Прагматика художественного слова. – Ташкент: Фан, 1988. – 120 с.
2. Арутюнова Н.Д. Человеческий фактор в языке: Коммуникация, модальность, дейксис. – М.: Наука, 1992. – С. 79-93.
3. Баранов А.Г. Текст в функционально-прагматической парадигме. – Краснодар: Изд-во Кубанского гос. ун-та, 1998. – 90 с.
4. Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистического исследования. – М.: Наука, 1981. – 139 с.
5. Наер В.Л. Прагматика научных текстов (вербальные и невербальные аспекты) // Функциональные стили. Лингвометодические аспекты. – М.: Наука, 1984. – 264 с.
6. Новое в зарубежной лингвистике: Вып. 16. Лингвистическая прагматика. Сборник: Пер. с разн. яз. / Сост. и вступ. ст. Н. Д. Арутюновой и Е. В. Падучевой. – М.: Прогресс, 1985. – 500 с.
7. Marouzeau J. Précis de stylistique française. – P.: Masson et Cie, 1969. – 183 p.

Джерела ілюстративного матеріалу:

1. HF: Exbrayat C. La honte de la famille. – М.: TSITADEL, 2001. – 221 p.

*Рибалко М.-М. О.
Київський національний
лінгвістичний університет*

ПОТЕНЦІАЛ ЕМОЦІЙНОЇ ІНФОРМАТИВНОСТІ НЕВЕРБАЛЬНИХ ЗАСОБІВ У ДИСКУРСІ ОБМАННИКА (НА МАТЕРІАЛІ СУЧАСНОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ)

Вивчення проблеми мовної особистості продовжує привертати уваги дослідників і в ХХІ столітті. У зв’язку з актуалізацією досліджень особливостей її поведінки в різних ситуаціях спілкування відбулося поступове виокремлення емоційного аспекту з царини раціонально-логічного розуміння мови. Становлення категорії емотивності як безперечного свідчення людського фактору в мові ознаменувало підсумок роботи вчених різних наукових напрямів (В. В. Жура, І. І. Серякова, В. І. Шаховський).

Емоції як мотивувальна основа пізнавальної діяльності людини становлять істотну частину її когнітивної системи, а процеси вербалізації емоцій, як і номінації на позначення

їхнього невербального вияву, передають основні механізми функціонування людського мислення. З цього погляду актуальним видається вивчення особливостей мовної інтерпретації вербальної і невербальної поведінки як емоційно інформативного за прагматичним спрямуванням складника процесу спілкування (С. В. Іонова, О. А. Янова). У цій статті ми ставимо за мету виявити роль невербального компонента дискурсу мовця-обманника в розкритті його емоційного стану.

Страх, гнів, розпач, образа, заздрість, сором належать до каталізаційних чинників різних типів комунікативної поведінки, зокрема такого, який дає змогу переконати співрозмовника, справити на нього потрібний вплив, а також маніпулювати ним. Обман належить до широкого спектру різновидів маніпуляції. Т. ван Дейк трактує *обман* як комунікативний акт, підпорядкований контекстній моделі, у якій мовець знає, що р не відповідає стану речей, але має на меті переконати реципієнта, що р відповідає стану речей, до того ж, “якщо обман успішний, мовець і слухач мають відмінні ментальні моделі подій, про які йдеться” [8; 17]. При цьому реципієнт може не знати, що умов правдивого надання інформації не було дотримано. У такому разі обман інтерпретується як вірогідна інформація, і об’єкт маніпуляції змінює свою систему уявлень відповідно до здобутих даних. Водночас ми вважаємо за доцільне враховувати невербальний рівень дискурсу обманника, адже саме на ньому формується емоційна мотивація висловлювання.

Комунікативний акт обману функціонує однаково в усіх людських спільнотах, а тому універсальними є його компоненти, зокрема емоційні. У межах інваріантного сценарію обману, підставою моделювання якого є спільність законів логічного мислення, можливі не лише ситуативні, а й культурні, вікові та соціальні варіації, що в свою чергу мають відмінні вербальні й невербальні засоби вираження. Когнітивне мапування останніх сприятиме дослідженню особливостей вираження емоційного стану мовця. При цьому ми скористаємося впровадженням Р. Ленекером поняттям емоційного домену [10; 149-150]. Йдеться про один або й більше базових емотивних доменів, що не зводяться до інших і мають найнижчий рівень в ієрархії концептуальної сукупності. Їхньою фізіологічною основою є сенсорні можливості людини. Хоча базові домени, серед них і домен емоцій, перебувають на найнижчому рівні ієрархії поля концептуального потенціалу. Концепти такого поля можна згрупувати й визначити “відстані” між ними. Відповідно до такого трактування відношень між концептами базового рівня, репрезентація базового домену емоцій у свідомості окремої людини залежить від поняття індивідуального ландшафту особистості, до важливих складників якого належать саме емоції.

Індивідуальні ландшафти свідомості – це конфігурації внутрішнього простору й зовнішнього оточення суб’єкта-в-дії, що визначаються розподіленою метою і спектром структур-атракторів когнітивної і креативної діяльності. Мету при цьому трактують як структуроване силове поле психологічної активності. Так, когнітивна діяльність мовця-обманника відбувається в умовах множинності можливостей, які надаються до реалізації. Потенції, що актуалізуються в когнітивних діях, характеризують світ організму й виражаються серед іншого в “емоційній настроєності”, афективній тональності когнітивного суб’єкта, яка визначає векторну спрямованість і загальну конфігурацію когнітивного акту – “потенційний ландшафт” [2; 37].

У ситуації обману мовець з усієї множини потенційно можливих варіантів розвитку подій обирає найсприятливіші для себе й актуалізує їх як реальний стан речей, локалізований у часі й просторі. Суб’єкт залучає особливі селективні механізми й комбінує саме ті фрагменти дійсності, які потрібні для досягнення його прагматичної мети: введення об’єкта в оману. При цьому його індивідуальний ландшафт синхронно охоплює всі

варіанти руху між потенційно можливими 1) у даній ситуації, 2) в майбутньому, а також кроки діяльності в минулому. Це свідчить про те, що індивідуальний ландшафт свідомості якісно динамічний, його параметри можуть змінюватися з розвитком самої особистості [2; 40-42]. Тоді відповідно перебудовуються й поля її руху в майбутнє та добираються певні способи концептуалізації суб'єктивних даних.

Р. Ленекер [10; 147-149] вважає, що всі лінгвістичні одиниці певною мірою залежать від контексту. Для семантичної одиниці таким контекстом виступає домен. Доконечною умовою існування більшості концептів є інші концепти, на які імпліцитно чи експліцитно робиться посилання. Концепти впорядковуються ієрархічно, одиниці на кожному з рівнів підлягають тим, які перебувають вище. Для того, щоб схарактеризувати певне поняття, необхідно активувати відповідні рівні ієрархії. Концептуалізація емоційно значущої інформації в дискурсі обманника ґрунтується на базових доменах. Здебільшого вона відбувається не прямо, а через ланцюжки концептів-посередників. Тому виразником концептів, належних до базового домену емоцій, можна, зокрема, розглядати мовну інтерпретацію невербальної поведінки обманника – жестів, міміки та ін. Такі лексеми належать до вищих рівнів концептуалізації, тобто до небазових доменів.

В ієрархії базових доменів особливий інтерес для нашого дослідження становлять емоції. Вони співвідносяться з іншими репрезентаційними просторами: категоріями оцінки та спостерігача. “Доменом категорії ОЦІНКА (“приблизно – точно”, “багато – мало”, “правдиво – неправдиво”, “добре – погано”) виступає категорія СПОСТЕРІГАЧА (суб'єкта оцінки), передумовою якої є наявність спостережуваного предмета (об'єкта оцінки)” [1, 7]. Так, емоційне забарвлення фрагмента мовлення, виражене в тексті імпліцитно, для своєї характеристики залучає концепти інших рівнів організації: належні домену СПОСТЕРІГАЧ (вищий рівень) / Якість, Кількість та ін. (нижчий рівень). Проаналізувавши весь ланцюжок, можна простежити підпорядкування концептів певним доменам та ідентифікувати емоцію. Причому домен може відповідати й окремому фрейму, і фрагменту фреймової мережі з кількох вузлів і зв'язків між ними [1, 9].

Слова, за Ч. Філмором [9, 121], а ми припускаємо, що наступне твердження стосується й невербальних одиниць дискурсу, можуть розрізнятися не стільки референтом, а тим, як вони позиціонують його в більшому фреймі. Під терміном “фрейм” Ч. Філмор розуміє будь-яку систему концептів, пов'язаних так, що аби зрозуміти один із них, треба зрозуміти всю структуру, до якої він входить. Коли одне з понять, належних до такої структури понять, представлене в тексті чи розмові, воно встановлює зв'язок зі всіма іншими [9, 111]. “У дискурсі відображається й будується один із “можливих світів”, а щоб зробити це й об'єктивувати наміри мовця та його ментальність, використовуються особливі мовні засоби” [3, 531], зокрема активізація певних рис мови: з набору альтернативних засобів вибирають і будують конкретні мовні форми. За Ч. Філмором [9, 122], є терміни, тісно пов'язані зі специфічними когнітивними фреймами – у межах нашої теми такими можна вважати лексеми на позначення невербальних засобів дискурсу та емоцій. За умови використання таких термінів адекватне розуміння дискурсу обманника передбачає згадування чи сприймання фреймів, активованих його вербальним і невербальним наповненням і комбінація цих схематичних даних у певне бачення світу.

У межах складного контексту всі лексично пов'язані фрейми мотивовані. Тому прагматична мета висловлювання досягається саме через усвідомлення цього фреймового контрасту. Для ситуації обману такими фреймовими словами-індикаторами можуть бути номінативи, що позначають невербальні засоби дискурсу. Їхню умисну демонстрацію можна вважати елементом тактики обманника. Водночас ненавмисний неконтрольований

жест чи інший невербальний сигнал має потенціал розкривати приховані емоції, а, отже, й мотиви мовця. Як приклад, ми наводимо фрагмент детективу, в якому обман виражено імпліцитно, без прямої вказівки на нещирість одного з комунікантів:

“‘*That message about the Shakespeare: Love’s Labour’s Lost. That was a code, wasn’t it?*’ (...)

Her heart began thumping, a leaping animal hurling itself against her chest. But she managed to keep her voice steady:

‘Of course not. How could it be? What on earth gave you that idea?’

‘Your bookcase. (...) you’ve got a Shakespeare.’

She said solidly through lips that seemed to have grown dry and huge:

‘It was not a code. What possible code could it be?’” [11, 498].

Дівчина – об’єкт спостереження – намагається приховати страх, демонструючи впевненість засобами голосу: *she managed to keep her voice steady; she said solidly*. Заручниця спонукає викрадача оцінити її поведінку як спокійну й впевнену. Можна припустити, що неконтрольовані невербальні сигнали, зокрема прискорене серцебиття, суб’єктивні відчуття, недоступні спостерігачеві: *her heart began thumping, a leaping animal hurling itself against her chest; lips that seemed to have grown dry and huge*. Однак, ці сигнали дають змогу читачеві – спостерігачу поза текстом – розкрити її приховуваний емоційний стан, оцінити її повідомлення як нещире та адекватно ідентифікувати її дискурсивну поведінку як маніпулятивну.

Інтерпретатор дискурсу чи учасник комунікативної ситуації, об’єкт обману, обирає на свій розсуд один зі способів схематизації конкретної ситуації, враховуючи акти категоризації, виражені вибором лексичних одиниць у тексті. Так, невербальні засоби дискурсу обманника вказують об’єкту його маніпуляцій на певні когнітивні й акціональні фрейми, покладені в основу можливого світу його дискурсу. Але саме від інтерпретатора, його досвіду, особистісних характеристик залежить, які з них він обере, наповнюючи певну схему опосередковано даною інформацією в межах запропонованої категоризації дійсності. У часовому вимірі такі уявлення про фрагмент дійсності, сконструйований відповідно до заданої фреймової (концептуальної) моделі, охоплюють, крім безпосередньо теперішнього моменту комунікації, минулий стан речей і можливі шляхи розвитку в майбутньому.

Динаміку тактичного моделювання обманником свого дискурсу вже під час комунікативної взаємодії можна простежити, орієнтуючись лише на невербальні сигнали:

“‘*Have you seen this button or one like it?*’

He knew that Massingham’s eyes as well as his own would be fixed on her face. It was easy to speak a lie, one short syllable. To act a lie was more difficult. She could just about control the tone of her voice, could make herself look up and gaze resolutely into his eyes, but the damage was already done. He hadn’t missed that instantaneous flicker of recognition, the small start, the quick flush across the forehead; that, most of all, was beyond her control” [11, 457].

Детектив чітко розрізняє два види невербальних засобів дискурсу своєї співрозмовниці, вони належать різним можливим світам. До сфальшованого фрагмента дійсності належать сигнали, що свідчать про спокійну впевненість людини, яка нібито каже правду: *she could just about control the tone of her voice, could make herself look up and gaze resolutely into his eyes*. Про справжній стан речей свідчить мить збентеження, яке не вдалося приховати: *that instantaneous flicker of recognition, the small start, the quick flush across the forehead*. Воно проявилось випадково й контрастує з невербальними засобами, використаними раніше й пізніше. У даному разі можна констатувати комунікативну невдачу обманника внаслідок ненавмисної демонстрації невербального сигналу, оскільки

він суперечив основній тактиці дискурсивної поведінки мовця.

Ч.Філмор говорить про лексичні “домени”, елементи яких передають схематизацію людських суджень і поведінки. Важливо те, що по-справжньому зрозуміти значення слів домену можна, лише знаючи соціальні інституції або структури досвіду, які вони охоплюють [9, 116]. Керуючись сказаним, можна за таким принципом виявити й простежити організацію наборів семантично споріднених номінативів, що, позначаючи елементи невербальної поведінки людини, активізують в свідомості загальну інваріантну модель ситуації обману.

Водночас важливим видається врахування такого чинника, як спільний чи відмінний культурний досвід комунікантів. Він передбачає знання характерних деталей функціонування ситуацій певного типу, а тому дає можливість зрозуміти основу й мотивацію категорій, представлених окремими словами. Ціннісні установки людини формуються під впливом цінностей інших членів колективу за аналогією з явищем поінформованості, коли інформація одного члена суспільства може бути складником інформації іншого (“Х думає, що У думає, що Х думає...”, “Х цінує, що У цінує, що Х цінує...” [4, 81]). При цьому потрібно зважати на індивідуалізацію коефіцієнтів, а в деяких випадках – на їхню від’ємність, коли позитивні в емоційному плані знання трансформуються у негативно забарвлені або, навпаки [4, 80-81]. Проілюструємо це на прикладі:

“By the time the gringo caught up, João was already emptying the wallet of its cash, which he stuffed into the pocket of his shorts. ‘Police,’ João said, smiling broadly as he returned the wallet to its owner. It seemed like the man was about to speak, but João made an airy gesture with his gun as if to say de nada and the man turned on his heels.

‘I didn’t know you were a cop,’ Olly exclaimed” [12, 289].

Всі учасники цієї комунікативної ситуації, крім іноземця, порозумілися за допомогою невербальних засобів: *it seemed like the man was about to speak; João made an airy gesture with his gun as if to say de nada*. А журналістові забракло соціокультурного досвіду, щоб зробити правильні висновки щодо неадекватної поведінки удаваного поліцейя. Ймовірно, це відбувається ще й тому, що його знайомий демонструє позитивні емоції, знову ж таки невербально – *smiling broadly*, викликаючи довіру до себе.

Слово, а ми припускаємо, що таку властивість мають і невербальні елементи дискурсу, “активізує сукупність концептів – складників значення, у кожного з яких є свій домен” [1, 9]. Результатом взаємодії цих доменів є концептуальна матриця. Ця когнітивна структура формує концептуальну базу – фон, на якому ідентифікується один із елементів, пов’язаний зі знаком, у нашому випадку – невербальним. У ситуації обману мовець свідомо комбінує елементи дискурсу, спрямовуючи розвиток інтеракції в напрямі, потенційно найсприятливішому для себе. Значення його окремих вербальних і невербальних знаків можуть належати різним можливим світам і різним міжфреймовим мережам. За допомогою останніх можна схематично репрезентувати референт мовлення обманника, що належить спільному світові обох комунікантів. Обманник на свій розсуд обирає спосіб концептуалізації, оперуючи поняттями в межах спільної з об’єктом концептуальної бази. Проте цей базовий простір – не тільки соціально зумовлений, він має індивідуальні досвідні, світоглядні характеристики мовців. Тому до кінця передбачити набір концептів, що належать до деяких фреймів, неможливо, як і проконтролювати актуалізацію конкретних концептів серед усіх потенційно можливих. Існує тісний взаємозв’язок між емоційним станом мовця-обманника і його невербальною дискурсивною поведінкою. Тож ця поведінка містить у собі значний потенціал емоційної інформативності. Продумана,

умисна демонстрація певних невербальних засобів може допомогти мовцеві в досягненні його прагматичного завдання, а випадкові, мимовільні, неконтрольовані невербальні сигнали виказують його. На заваді адекватному сприйняттю та інтерпретації емоційно забарвленого повідомлення можуть стояти соціальні, вікові, культурні відмінності комунікантів. Подальше дослідження ролі невербального компонента з урахуванням цих параметрів сприятиме глибшому розумінню механізмів концептуалізації емоційного стану мовця в ситуації обману.

Використана література:

1. Жаботинская С.А. Концептуальный анализ языка // В печати: Мова. – Одеса: Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова.
2. Князева Е.Н. Методы нелинейной динамики в когнитивной науке // Синергетика и психология: Тексты: Вып. 3: Когнитивные процессы / Под ред. В. И. Аршинова, И. Н. Трофимовой, В.М.Шендяпина. – М.: Когито-Центр, 2004. – С. 29-48.
3. Кубрякова Е.С. Язык и познание: На пути получения знаний о языке: Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира / Рос. академия наук. Ин-т языкознания. – М.: Языки словянской культуры, 2004. – 560 с. – (Язык. Семиотика. Культура).
4. Лефевр В.А. Конфликтующие структуры. – М.: Институт психологии РАН, 2000. – 136 с., илл.
5. Сєрякова І.І. Магія невербальної комунікації: Навч. посібник. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2004. – 95 с.
6. Шаховский В.И. Категоризация эмоций в лексико-семантической системе языка. – Воронеж: Изд-во ВГУ, 1987. – 190 с.
7. Яновая О.А. Обозначение смеха в современном английском языке: номинативно-эмотивный аспект // Язык и эмоции: личностные смыслы и доминанты в речевой деятельности. Сб. научных трудов / ВГПУ. – Волгоград: Перемена, 2004. – С. 85-97.
8. Dijk T.A. van Contextualization in Parliamentary Discourse. Aznar, Iraq and the Pragmatics of Lying // <http://discourses.org/Unpublished/Contextualization%20in%20parliamentary%20discourse.htm>
9. Fillmore Ch. J. Frame Semantics // The Linguistic Society of Korea (ed.), Linguistics in the Morning Calm. – Seoul: Hanshin Publishing Co, 1982.
10. Langacker R.W. Foundations of cognitive grammar: Theoretical Prerequisites. V.1. – Stanford: Stanford University Press, 1987. – 516 p.

Джерела ілюстративного матеріалу:

1. James P.D. A Taste for Death. – London: Penguin Books, 1989. – 512 p. 12. New Writing 12 / Ed. by Diran Adebayo, Blake Morrison and Jane Rogers. – London: Picador in association with British Council, 2003.

Романенко О.В.

Запорізький національний університет

КУЛЬТУРНІ СИМВОЛИ У СТИЛЬОВІЙ СИСТЕМІ НІМЕЦЬКОГО РОМАНТИЧНОГО ДИСКУРСУ

Останнім часом мовознавці все частіше наголошують на цілісності художнього тексту та дискурсу як носіїв об'єктивного смислу, як системи, що є струнким “образом світу”. Оскільки ж образ цей не в останню чергу складається з культурних символів, то науковий інтерес до них також не слабшає, а, навпаки, поживається (А. Ф. Лосєв [2], Ю. М. Лотман [3], М. А. Новикова [5], И. Н. Шама [6], Е. В. Шелестюк [7]). І тому не випадково **метою** та **завданнями** розгляду в цій праці є місце, роль та особливості функціонування культурних символів у німецькому романтичному дискурсі (далі – НРД).

Розпочати наші міркування хотілося б із наступної принципово важливої тези: стильова система НРД характеризується наскрізним ізоморфізмом, який зумовлюється односпрямованістю і системністю, проявляючись у тому, що мовні засоби та стильові